

Zingeving en contingentie in het levensverhaal van adolescenten

Een kwalitatief pilotonderzoek naar betekenisgeving bij adolescenten in het voortgezet onderwijs

*Michiel van den Berg en Michael Scherer-Rath**

Summary

This qualitative pilot study describes how adolescents reflect on experiences of contingency and life goals in the context of their life story. By means of semi-structured interviews, eight life stories were examined for meaning, life goals, worldview, (in)congruence and the degree of integration in their life story. It is the first time that research instrument LISA (Life In Sight Application) was used for this target group. The results of the study show that respondents have an interest in and are struggling with major events, even if the narrative is sometimes brief. Besides this, the need to live life based on one's own values and goals is clearly present among the respondents, even though at times they find it difficult to formulate goals.

Inleiding

Adolescenten in het voortgezet onderwijs maken ingrijpende en indringende levensgebeurtenissen mee die het leven behoorlijk op de kop kunnen zetten, denk aan pestgedrag, prestatiedruk op school, het uit elkaar gaan van de ouders, (langdurige) ziekte in de familie, het overlijden van dierbaren of liefdesverdriet. Omdat de persoonlijke ontwikkeling tijdens de adolescentie in een stroomversnelling raakt, hebben actuele (en indringende) gebeurtenissen vaak een enorme invloed op de manier waarop adolescenten zichzelf, hun omgeving en hun leven waarnemen. Doordat deze ervaringen de perceptie van controle, zelfcoherentie en voorspelbaarheid verstoren, kunnen ze een

* Michiel van den Berg is docent levensbeschouwing in het voortgezet onderwijs. Michael Scherer-Rath is universitair hoofddocent Empirische praktische religiewetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Dit artikel is een bewerking van de scriptie "Zingeving en contingentie in het levensverhaal van adolescenten" van de eerste auteur, in het kader van de master religiewetenschappen, specialisatie Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

zingevingscrisis veroorzaken (Dweck 2017). Drie gestalten (of stadia) van zin kunnen worden onderscheiden in het zingevingsproces: zin als verbondenheidservaring, zin als het geven van betekenis en zin als motivatie tot handelen (Smit 2015, 88). In dit zingevingsproces kunnen allerlei complicaties optreden. Adolescenten beschikken echter nog niet over een ontwikkeld zinconcept dat hen helpt ervaringen te interpreteren om verantwoord te kunnen handelen. Zij hebben bij dit zingevingsproces, dat een belangrijk onderdeel vormt van de persoonlijke identiteit, daarom ondersteuning nodig (Keupp et al. 2008). Het aanbieden van begeleiding rondom zingeving zou adolescenten op school kunnen helpen te leren omgaan met (indringende) ervaringen. Voordat hier verder over nagedacht kan worden, is het van belang te verkennen hoe de adolescenten daadwerkelijk omgaan met indringende ervaringen in hun leven, hoe zij deze interpreteren en integreren in hun levensverhaal. In dit artikel presenteren we de resultaten van een pilotonderzoek dat in 2022 heeft plaatsgevonden. Met acht adolescenten (tussen 12 en 16 jaar) van een middelbare school in Nederland zijn gesprekken gevoerd waarin de biografie en hun ervaringen van belangrijke levensgebeurtenissen centraal hebben gestaan. Met het onderzoek werd getracht te verkennen hoe zij de ervaringen van indringende levensgebeurtenissen interpreteren en integreren in hun levensverhaal. Het is voorts een poging om het levensverhaal van adolescenten en hun zingevingsproblematiek serieus te nemen en te achterhalen hoe zij deze vorm van zingevingsbegeleiding waarderen.

Theoretisch kader

Om de interpretatie en integratie van levensgebeurtenissen bij adolescenten te onderzoeken moet de relatie tussen (indringende) gebeurtenissen en menselijke ervaring meer fenomenologisch, vanuit het perspectief van het symbolisch interactionisme, in beeld worden gebracht. Betekenissen en interacties vormen de sociaal geconstitueerde, alledaagse wereld waarin mensen leven (Wester 1991, 25-29). Hier doen zij ervaringen op waardoor een wereldrelatie ontstaat die bepalend is voor het levensperspectief dat mensen ontwikkelen (Rosa 2022). Hun interpretatie van deze wereld(relatie) is wezenlijk. Onderzoekers van de Radboud Universiteit en het Amsterdam UMC hebben hiervoor het narratieve reconstructie- en integratiemodel ontwikkeld. Het vormt de theoretische en methodische basis van dit pilotonderzoek en wordt in het vervolg uitgelegd.

Ervaringen van contingentie

Uitgangspunt van het reconstructie- en integratiemodel is de aanname dat in de laatmoderne, pluriforme tijd het bewustzijn van mensen voor ervaringen van contingentie is gegroeid, dus het besef dat alles ook anders had kunnen zijn inclusief je eigen identiteit (Scherer-Rath 2014). Deze ervaringen van contingentie worden ook wel overweldigende, ingrijpende of breukervaringen genoemd; het gevoel dat dingen willekeurig of buiten de eigen controle plaatsvinden. Niet de gebeurtenis zelf, maar de inschatting van de gebeurtenis en het belang dat mensen aan deze gebeurtenis hechten, bepalen de mate van betekenis (Frijda 2008); hoe meer belang, des te heftiger de ervaring. Vaak denkt men bij deze ervaringen aan negatieve ervaringen, maar positieve ervaringen kunnen ook voorkomen, denk aan een verliefdheid of een belangrijke reis. Ingrijpende gebeurtenissen kunnen het streven om (ultieme) doelen bewust of onbewust na te komen verstoren of ondersteunen. Het gaat hier om een subjectieve interpretatie van een levensgebeurtenis als onoplosbaar en niet-noodzakelijk. We spreken van een ervaring van contingentie als het iemand niet goed lukt een gebeurtenis in het eigen levensverhaal te plaatsen; er is dan sprake van een interpretatiecrisis (Scherer-Rath 2014). De contingentietheorie beschrijft de confrontatie met de menselijke eindigheid en beperktheid. Er zijn gewoon dingen die mensen niet kunnen overzien, maar die voor hen wel zeer belangrijk kunnen zijn; zij voelen zich dan geplaatst voor onbegrijpelijke en onoplosbare problemen. Ook adolescenten worstelen in hun alledaagse leven met situaties waarmee zij onverwacht worden geconfronteerd en die zij in eerste instantie niet adequaat kunnen plaatsen in hun levensverhaal.

Narratieve identiteit

De mens heeft antwoorden nodig. Antwoorden die uiteindelijk rekening houden met de contingentie van het bestaan. Narratieve betekenisgeving kan ontstaan als de contingentie 'open' wordt gehouden en mensen de existentiële angst, die voortvloeit uit het besef van fundamentele onzekerheid, onder ogen zien. Mensen beschikken over een potentieel verhalende intelligentie die hen helpt om te gaan met het onverwachte, het ongelooflijke en het onbegrijpelijke (Straub 2007, 143-62). Narratieve intelligentie stelt mensen in staat om het onverwachte (als irrationeel) te integreren in hun eigen levensverhaal, waardoor de mogelijkheid ontstaat om met onvoorziene ervaringen, de andersheid van zichzelf of de wereld, om te gaan op een manier dat ze waargenomen, herkend en geaccepteerd worden (Ricoeur 1992; McAdams 1993). Ze worden dan niet ontkend en bestreden, maar eerder gezien als een belangrijk onderdeel

van de eigen narratieve identiteit. De integratie van contingentie-ervaringen in de eigen identiteit is een belangrijke stap in het proces van bewust worden en vormgeven van de eigen identiteit in de context van de alledaagse levenswereld.

Zoals aangegeven is het vormen van een persoonlijke identiteit misschien wel de belangrijkste taak voor adolescenten. Een adolescentieperiode verloopt van het tiende tot het tweeëntwintigste levensjaar, omdat de hersenen in deze periode een belangrijke groeispurt doormaken. Zowel op fysiek, cognitief als sociaal gebied vinden er (grote) veranderingen plaats (Crone 2008). Onderzoek heeft aangetoond dat adolescenten een narratieve identiteit ontwikkelen door autobiografisch redeneren (Bluck en Habermas 2000, 124-25). Adolescenten vertellen verhalen over gebeurtenissen aan anderen en de feedback die zij vervolgens daarop krijgen, helpt bij de vorming van de eigen narratieve identiteit. Verder bestaat er een spanningsveld tussen de ontwikkeling van de eigen narratieve identiteit en de cultuur waarin iemand opgroeit. Een cultuur kan veel te bieden hebben, maar ook beperkingen opleggen (Hammack 2008). De zoektocht naar identiteit is dynamisch en voortdurend in ontwikkeling (Adams en Marshall 1996, 429 v.v.). Het gaat enerzijds om een creatieve uitbeelding (mimesis) van de werkelijkheid in verhalen en anderzijds om de beïnvloeding van de werkelijkheid door de verhalen. Hierbij staat de relatie tussen begrijpen en verklaren centraal, wat heel relevant is voor de ontwikkeling en herinterpretatie van de eigen (narratieve) identiteit (Lyytikäinen 2012; Ricœur 1984).

Bronbelangen en ultieme doelen

De mens is niet alleen een auteur (een verhalenverteller), maar ook een wezen dat gedreven wordt door behoeften, verlangens en motivaties (de mens als 'motivational agent'). Motivaties zijn een belangrijk onderdeel van de verhalen die mensen over zichzelf vertellen, wie ze zijn en wie ze willen worden. Motivatie wordt in het algemeen gezien als de bron van coherentie in de persoonlijkheid, als een kracht die betekenis geeft (Emmons 1999, 22). Ervaringen van contingentie kunnen deze behoeften, verlangens en motivaties doorkruisen, maar ook naar de oppervlakte halen. Een belangrijk doel is bijvoorbeeld niet meer realiseerbaar of er wordt (geleidelijk of opeens) zichtbaar wat wel echt belangrijk is in het leven.

Vanuit een motivatie-theoretisch perspectief vormen belangen de disposities van motieven, behoeften en verlangens. Er kan daarbij onderscheid worden gemaakt tussen bron- en oppervlaktebelangen, waarbij bronbelangen worden

gedefinieerd in termen van algemene doelen en bevredigingen die nooit voor honderd procent kunnen worden bereikt. Oppervlaktebelangen gaan over doelen en bevredigingen met betrekking tot een bepaald persoon of object, zij zijn heel concreet en daarom vaak te bevredigen. Oppervlaktebelangen staan instrumenteel ‘in dienst’ van de bronbelangen (Frijda 2008, 141-42). Emmons (1999; 2005) omschrijft bronbelangen met de term ultieme doelen, naar Tillich's religiebegrip ‘ultimate concern’. Het gaat hier om de belangrijkste motivatie in een menselijk leven, daar waar het hem (de mens) ten diepste om te doen is. Alle andere motivaties zijn ondergeschikt aan deze ultieme motivatie. Ultieme doelen kunnen slaan op waarden als ‘liefde’, ‘persoonlijke ontwikkeling’ of ‘gezondheid’, maar het kan ook gaan om zaken die het individuele leven overstijgen, zoals ‘geloof’. Mensen bouwen complexe, interne betekenissystemen, waaronder geloofsvoorstellingen, waarden en doelen om in hun persoonlijke behoeften te voorzien.

In een grootschalig kwalitatief onderzoek werden er 26 ultieme (universele) bronnen van betekenis geïdentificeerd, zoals ‘vrijheid’, ‘creativiteit’, ‘moraliteit’, ‘liefde’, ‘generativiteit’ en ‘spiritualiteit’. Deze 26 bronnen konden worden samengevat in vier (en later vijf) dimensies: zelftranscendentie (horizontale en verticale transcendentie); zelfverwerkelijking (persoonlijke ontwikkeling); orde (toewijding aan principes); en welzijn en relaties (zorg voor zichzelf en anderen) (Schnell en La Cour 2020). Zelftranscendentie wordt hier opgevat als het overstijgen van zichzelf: het over de grenzen van het zelf getrokken worden en de bevrijding van iemands fixatie op zichzelf (Joas 2016, 7). Deze transcendentie kan gericht zijn op of veroorzaakt zijn door iets in de eigen leefwereld (de ander of de andersheid) of door iets wat het wereldse overstijgt (God, hogere macht of kosmos). Het eerste noemen wij horizontale of immanente transcendentie en het tweede verticale transcendentie.

Narratieve betekenisgeving en integratie

Zoals gezegd kan er een proces van betekenisgeving ontstaan als de contingentie open wordt gehouden en er een interpretatieproces op gang wordt gebracht. Bij dit proces van betekenisgeving zijn drie aspecten van belang: ‘appraisal’ (evaluatie), ‘agency’ (eigenaarschap) en ‘scope’ (reikwijdte). Een persoon zal een gebeurtenis evalueren als positief of negatief. Dit doet de persoon in het licht van zijn (ultieme) doelen; negatief als het niet past bij zijn doelen; positief als het in de lijn ligt van zijn doelen. Deze evaluatie kan tijdens het proces van herinterpretatie veranderen. Het tweede betreft de mate van eigenaarschap (‘agency’): in hoeverre de persoon zelf invloed heeft gehad op een gebeurtenis. Een actieve rol betekent dat de persoon invloed heeft gehad op

de gebeurtenis; een passieve rol betekent dat de persoon geen invloed heeft gehad op de gebeurtenis, het is hem overkomen. Ten slotte kan de reikwijdte (scope) situationeel, existentieel en religieus of spiritueel zijn (Kruizinga et al. 2017). De situationele dimensie betreft een concrete situatie in het 'hier en nu' die voor de persoon alleen betekenis heeft voor die particuliere situatie. De existentiële dimensie betreft een situatie die een effect heeft op iemands gehele leven. De religieuze en/of spirituele dimensie betreft een interpretatie die het wereldse overschrijdt en bijvoorbeeld naar het transcendent verwijst.

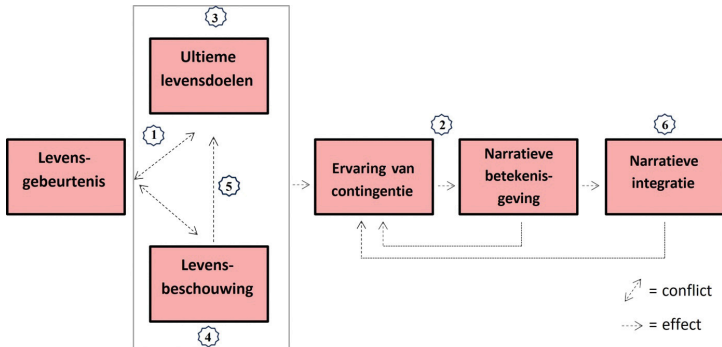
De narratieve integratie kent in navolging van Wuchterl (2019) vier modi (zie ook Weeseman et al. 2019): ontkenning, erkenning, acceptatie en ontvangen. In de modus van ontkenning wordt er geen interpretatieproces gestart. Dit kan op twee manieren: de consequenties voor het 'hele' leven worden ontkend; of de contingentie zelf wordt ontkend, door die bijvoorbeeld weg te zetten als iets 'wat moest gebeuren'. Er is in beide gevallen geen behoefte om het gebeuren een plek te geven in het eigen levensverhaal. De tweede modus is die van erkenning; het gebeuren wordt gezien als een verstoring van het eigen leven en een interpretatieproces wordt gestart. In deze modus worden existentiële vragen gesteld, zoals: 'Waarom is dit mij overkomen?' In de derde modus, van acceptatie, worden zowel de contingente levensgebeurtenis als de gevolgen voor het eigen leven erkend. Er wordt een actief zoekproces gestart om het gebeuren te integreren in het eigen levensverhaal, waarbij er veranderingen plaatsvinden in betekenisgeving. De laatste modus is die van ontvangen. Zowel de contingente levensgebeurtenis als de nieuwe realiteit zijn erkend en de integratie in het levensverhaal is voltooid. En ten slotte neemt de kwaliteit van leven toe naarmate de gebeurtenis is geïntegreerd en het conflict tussen levensgebeurtenis en levensdoelen is afgenomen (en vice versa) (Hartog et al. 2020).

Onderzoekmodel

Het narratieve reconstructie- en integratiemodel (figuur 1) omvat de hierboven gepresenteerde theoretische concepten en laat zien hoe wij de geleefde ervaringen van de adolescenten meer fenomenologisch willen onderzoeken, met andere woorden wat er intern met het zingevingsproces gebeurt wanneer mensen te maken krijgen met overweldigende, ingrijpende of breukervaringen (Hartog et al. 2020). Een levensgebeurtenis kan conflicteren met iemands (ultieme) doelen, verwachtingen en levensbeschouwing (of betekenisstelsel), waardoor er een interpretatiecrisis ontstaat en (mogelijk) een proces van narratieve betekenisgeving en integratie. De feedbackpijlen in het

model wijzen erop dat betekenisgeving en integratie geen lineair, maar een iteratief proces zijn.

Figuur 1. Narratieve betekenisverlening van levensgebeurtenissen (Hartog et al. 2020, 741)

Methode

Zoals aangegeven zijn in 2022 acht adolescenten uit alle niveaus van een middelbare school in Nederland geïnterviewd na overleg met docenten, coaches/mentoren en ouders/verzorgers. Er is gebruik gemaakt van een half-gestructureerd interview-instrument (*LISA Life In Sight Application*) dat ontwikkeld is voor onderzoek naar ervaringen van contingentie in het leven van alledag en verschillende contexten (Van den Brand et al. 2014; Kruizinga et al. 2013; 2019). Uiteindelijk vormt het onderzoeksinstrument tegelijk een gespreksinstrument om de geïnterviewde gestructureerd uit te nodigen de ervaringen te vertellen en te interpreteren. Per respondent zijn er twee interviews afgenomen in een tijdsbestek van twee weken. De interviews duurden maximaal 75 minuten per gesprek. Tijdens het eerste interview werd er een levenslijn getekend met hoogte- en dieptepunten (zowel verleden als toekomst); de drie belangrijkste momenten werden geselecteerd en besproken; en ten slotte werd er gevraagd naar doelen. Na het eerste gesprek werd er een verbatim gemaakt en vond er een analyse plaats (van levenslijn, gebeurtenissen, levensdoelen en coherentie). Zo werd er bijvoorbeeld gekeken naar de impact van een gebeurtenis op een respondent (situationeel, existentieel of spiritueel/religieus) en de samenhang tussen doelen en gebeurtenissen.

Het verbatim werd een week voor aanvang van het tweede gesprek aan respondenten verstrekt. Tijdens het tweede gesprek werd er gereflecteerd op de data (narratieve reconstructie) uit het eerste interview en werd er een nieuw instrument ingezet (SOMECAM) om levensdoelen boven tafel te krijgen. Ten slotte werd er samen met respondent gereflecteerd op de samenhang tussen doelen en gebeurtenissen.

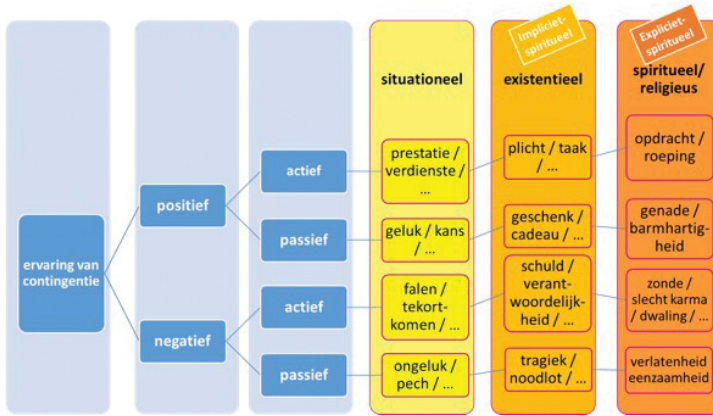
Omdat de narratieve reconstructie centraal staat in dit onderzoek, is er sprake van een dubbele interpretatie. Met deze dubbele interpretatie wordt bedoeld dat de geïnterviewde met ondersteuning van de onderzoeker zijn eigen ervaringen interpreteert. Vervolgens interpreteert de onderzoeker de interpretatie van de geïnterviewde. Hiervoor heeft de onderzoeker gebruik gemaakt van de meest basale gesprekshoudingen (empathie en echtheid) en counselingstechnieken (actief luisteren, open vragen, nuancerende empathie, etc.). Ook werden er tijdens het eerste gesprek 12 woorden (uit LISA) aangereikt (en soms uitgelegd), en tijdens het tweede gesprek 26 uitspraken (uit SOMECAM). Ook werd de respondent in het tweede gesprek gevraagd samenhang aan te brengen tussen gebeurtenissen en doelen. Dit betekende soms dat de onderzoeker op verbanden wees die de respondent nog niet had gezien.

Bij de analyse werd gebruikt gemaakt van de *Directed Content Analysis* (DCA), een deductieve benadering die geschikt is om een reeds bestaand theoretisch kader te valideren of uit te breiden en te zoeken naar reeds gevestigde concepten. DCA omvat verschillende rondes van vertrouwd raken met de gegevens, identificatie, labeling en codering van thema's en categorieën, het vergelijken van tekstfragmenten en de toegewezen codes (Hsieh en Shannon 2005). Bij de toepassing van deze thematische analysemethode werd in dit onderzoek gebruik gemaakt van vooraf opgestelde theoretische concepten en codes die vervolgens verfijnd en aangevuld werden met subcategorieën (Van Staa en de Vries 2014). Hiervoor is de onderzoeksvraag opgesplitst in zes deelvragen die een antwoord op de hoofdvraag vanuit zes modelrelaties helpen benaderen. Op basis van deze deelvragen werden de interviews (eerste en tweede gesprek incl. verdiepende vragen en antwoorden) geanalyseerd. De analyse van het tweede gesprek vormde een vergelijkingsmogelijkheid met de analyse van het eerste gesprek. Tekstfragmenten die niet meteen gelabeld konden worden, werden later inductief gecodeerd. Voor een beter overzicht zijn deze in figuur 1 genummerd terug te vinden.

De 1ste deelvraag naar de relatie tussen contingente levensgebeurtenissen en levensdoelen luidt: *Welke waardering geven adolescenten aan ervaringen van contingentie?* De respondenten werd gevraagd een levenslijn te tekenen met hoogte- en dieptepunten uit hun leven. Bij elke gebeurtenis werd aan hen gevraagd een passende emotie te omschrijven. Vanuit het motivatie-theoretische perspectief (Frijda 2008) vormen indringende levensgebeurtenissen en persoonlijke levensdoelen een conflict. Emoties kunnen hierbij als disposities van bronbelangen worden beschouwd. De emotie laat zien welke betekenis iets voor iemand heeft. In dit geval zou dat een uitspraak over het conflict tussen levensgebeurtenis en levensdoel zijn. Angst zou dan bijvoorbeeld naar een te verwachten negatief effect kunnen verwijzen van een gebeurtenis op een levensdoel dat de betreffende persoon nastreeft. De respondenten kunnen hierbij (m.b.v. kaartjes) uit 17 emoties kiezen (zoals: angst, woede, verdriet, verwondering, vreugde, etc.) (Van den Brand et al. 2014).

De 2de deelvraag naar de interpretatie van ervaringen van contingentie luidt: *Welke betekenis geven adolescenten aan ervaringen van contingentie?* Hiervoor is gebruikt gemaakt van het ADCL-schema (Aspecten en Dimensies van Contingente Levenservaringen) (Scherer-Rath 2013). Het schema is bedoeld om betekenissen van ervaringen te interpreteren en te structureren (zie figuur 2). Allereerst kunnen mensen een gebeurtenis als positief of negatief beoordelen. Ten tweede als actief of passief; een gebeurtenis kan leiden tot bijvoorbeeld 'schuld' (actief), maar een gebeurtenis kan iemand ook zijn overkomen, waardoor er mogelijk sprake is van een tragisch lot (passief). Vervolgens kan een gebeurtenis als situationeel, existentieel of spiritueel/religieus worden omschreven. Een situationele gebeurtenis heeft een beperkte invloed op de persoon; bijvoorbeeld een adolescent ervaart een schooluitje in een pretpark als bijzonder plezierig (positief/passief/geluk). Bij een existentiële gebeurtenis wordt de identiteit van een persoon geraakt; denk aan een adolescent die zijn moeder verliest door toedoen van een auto-ongeluk. Ten slotte kunnen gebeurtenissen ook nog religieus of spiritueel worden geduid. Zo kan een adolescent zich in een crisis door God verlaten voelen (negatief/passief/religieus).

Figuur 2. Aspecten en Dimensies van Contingente Levenservaringen - ADCL-schema (Scherer-Rath 2013, 186)

De 3de deelvraag naar ultieme levensdoelen luidt: *Welke (ultieme) levensdoelen en waarden hebben adolescenten?* Deze vraag is zowel in het eerste als tweede gesprek besproken. Adolescenten is gevraagd om hun levenslijn door te trekken naar de toekomst en belangrijke doelen te formuleren. In het tweede gesprek is er gebruik gemaakt van *The Sources of Meaning Card Method (SOMECAM)* (La Cour en Schnell 2020), met als doel om (extra) ultieme doelen en waarden boven tafel te krijgen. De methode kent drie stappen. In de eerste stap wordt de respondent gevraagd om enkele uitspraken te selecteren uit een stapel van zesentwintig uitspraken die allemaal ‘een bron van betekenis’ betreffen, zoals de uitspraken: ‘Mijn religie geeft mij kracht’ of ‘Ik streef naar innerlijke harmonie.’ Tijdens de tweede stap worden er verdiepende vragen gesteld aan de respondent, zoals: ‘Waar dacht je aan toen je deze uitspraak koos?’ En bij de derde stap geeft de onderzoeker een samenvatting aan de respondent, die daarop bevestigt dat de samenvatting correspondeert met zijn of haar levensdoelen en -waarden. Elke bron correspondeert met een bepaalde dimensie. Zo zijn er vijf dimensies: verticale transcendentie (verwijst naar de niet-wereldse realiteit); horizontale transcendentie (verwijst naar de wereldse realiteit); zelfverwerkelijking; orde; en welzijn en relaties.

De 4de deelvraag naar levensbeschouwing luidt: *In hoeverre is er al sprake van een ontwikkeling van een levensbeschouwing?* De levensbeschouwing werd op basis van het interview geïnterpreteerd met behulp van de vier niveaus van Van der Ven (1996) die het verschil tussen verticale en horizontale transcendentie vanuit de relatie tussen God of een hogere macht en de mens proberen in beeld te brengen. Absolute transcendentie: het leven van mensen wordt

volledig bepaald door God of een hogere macht. Immanente transcendentie: God of een hogere macht oefent invloed uit op het leven van mensen, maar mensen hebben een bepaalde regie over hun leven. Transcendente immanentie: mensen kunnen zichzelf overstijgen en in contact komen met God of een hogere macht. Absolute immanentie: het leven van mensen bestaat alleen uit een immanente werkelijkheid. De mens bepaalt zijn leven volledig zelf.

De 5de deelvraag naar de relatie tussen ultieme levensdoelen en levensbeschouwing luidt: *In hoeverre is er (in)congruentie tussen levensgebeurtenissen en (ultieme) levensdoelen?* In het tweede gesprek is hier samen met de respondent op gereflecteerd. Er is sprake van congruentie in de narratieve reconstructie van de interpretatie van levensgebeurtenissen als: een levensgebeurtenis als hoogtepunt ervaren wordt en deze ervaring vanuit een ultiem levensdoel kan worden verklaard, omdat de levensgebeurtenis het streven bevordert het levensdoel te kunnen bereiken. En: een levensgebeurtenis als dieptepunt ervaren wordt en deze ervaring vanuit een ultiem levensdoel kan worden verklaard, omdat de levensgebeurtenis het streven belemmert het levensdoel te kunnen bereiken (Scherer-Rath et al. 2012). Een spanningsveld, bijvoorbeeld het verlies van een dier, terwijl de persoon erg gesteld is op dieren, laat zien dat een persoon problemen ervaart het gebeuren een plekje te geven; het is in dit geval congruent. Er is sprake van incongruentie (dat er geen relatie te vinden is tussen gebeurtenis en doel) bij de respondent als er (nog) geen woorden gegeven kunnen worden aan de ervaring of als het de respondent ontbreekt aan (ultieme) doelen (de gebeurtenis heeft geen connectie met een ultiem doel).

De 6de deelvraag naar de narratieve integratie van de ervaring van contingentie luidt: *Wat is de mate van narratieve integratie?* Na afloop van de interviews vond er een interpretatie plaats aan de hand van de vier modi: ontkenning, erkenning, acceptatie en realisering.

Aan het einde van het tweede gesprek werd aan de adolescenten de vraag gesteld hoe zij deze reflectie op hun levensverhaal waardeerden. De adolescenten kregen hiervoor kaartjes aangereikt met daarop de woorden: tevreden, ontevreden, plezierig, onplezierig, zinvol, zinloos, geen mening. Vervolgens sprak de adolescent zijn/haar waardering uit m.b.v. een 5-punts Likert-schaal.

Op basis van modellen en schema's zijn in de analyse uiteindelijk 39 codes (17 emoties, 12 dimensies, 5 bronnen van betekenis, 4 modi van integratie, 1 levensbeschouwing) geformuleerd die in 5 codegroepen (ervaring, dimensies, bronnen, integratie, levensbeschouwing) werden samengevat. Ter onder-

steuning van de validiteit van het onderzoek heeft tijdens het tweede gesprek een member-check plaatsgevonden. Ook na afloop van het onderzoek heeft elke respondent middels peer review de resultaten (kritisch) gelezen en feedback gegeven.

Resultaten

Het pilotonderzoek heeft acht unieke portretten opgeleverd. In de appendix is per respondent een samenvatting terug te lezen. Hier volgt een synthese.

Er zat een grote variatie in de beantwoording van **deelvraag 1**, zowel in de manier waarop deze ervaringen werden verteld (het narratief) als in de mate van contingentie. Sommige respondenten hebben behoorlijk wat voor de kiezen gekregen, waarbij het leven aanzienlijk ontwricht werd. Een enkele respondent had nagenoeg alleen positieve ervaringen van contingentie. Ook de manier waarop het leven werd verteld, varieerde. Ook de levenslijn werd nogal divers getekend; één respondent had allemaal puntjes op het papier gezet (maar geen lijn), één respondent had de levenslijn boven de middellijn getekend (dus geen dieptepunten). Ook bij het doorvragen konden zes respondenten redelijk goed reageren, twee respondenten hadden veel moeite zich uit te drukken. Met de narratieve verbeelding, de levenslijn naar de toekomst, hadden vijf geen moeite, drie wel. Ten slotte werd duidelijk dat er bij elke waardering 'een belang' zat, bijvoorbeeld het belang van een sterke vader, of het belang van vriendschap, waarbij de emoties de mate van belang weergaven. Niet elke respondent was in staat dit belang goed te verwoorden.

Bij **deelvraag 2** kregen de respondenten twaalf uitspraken met woorden aangeboden. Ook hier was de variatie groot, met name in de manier waarop respondenten betekenis konden geven aan de ervaring. Twee respondenten hadden grote moeite met de woorden, de anderen reageerden vrij snel en konden helder verwoorden waarom hij of zij voor dat woord hadden gekozen. Bij drie respondenten was het moeilijk om deze uitspraken te onderbouwen vanuit het narratief bij de levenslijn, met name omdat zij zeer beknopt over hun leven spraken. Slechts twee respondenten (en één respondent bij één ervaring) betrokken de transcendentie werkelijkheid erbij. Verder was bij alle respondenten zichtbaar dat er na de negatieve gebeurtenis een proces van betekenisgeving werd gestart, bijvoorbeeld in de vorm van levensvragen.

Deelvraag 3 ging over (ultieme) levensdoelen en waarden. Drie respondenten hadden, ook non-verbaal, moeite met het formuleren van hun levensdoelen, maar slaagden er in het tweede gesprek wel in om (minimaal) 5 uitspraken

(uit het onderzoeksinstrument SOMECAM) te selecteren. Bij alle respondenten was dit instrument behulpzaam, en ook zeker bevestigend. Bijna alle respondenten bleven vasthouden aan hun eerder geformuleerde doelen, wat er op duidt dat de nieuwe doelen (uit SOMECAM) nog niet echt geïntegreerd waren. Zes respondenten hebben hun ultieme levensdoelen verdeeld over ten minste drie dimensies. Twee respondenten hebben hun belangrijkste doelen in twee dimensies. De dimensie ‘verticale transcendentie’ werd één keer benoemd; ‘horizontale transcendentie’ kwam zes keer terug. Verder viel op dat de dimensie ‘zelfverwerkelijking’ door alle respondenten als belangrijk wordt beschouwd. De dimensie ‘welzijn en relaties’ was voor zeven respondenten belangrijk. De dimensie ‘orde’ was bij één respondent sterk zichtbaar.

Deelvraag 4 behelsde de fundamentele werkelijkheid in het levensverhaal van de respondent. De levensbeschouwing is de cohesie die ontstaat in het vertellen van het levensverhaal. Er is bij zeven respondenten sprake van ‘transcendente immanentie’; zij gaven bij het uitkiezen van hun doelen en/of bij de reflectie op betekenisgeving blijk van een geloof in een transcendente werkelijkheid. Bij zes van de zeven respondenten ging het om een horizontale zelftranscendentie, waarbij zij aangaven ‘zichzelf te willen overstijgen’ door bijvoorbeeld te werken aan een duurzame wereld. Bij één van de zeven respondenten was ook verticale transcendentie aan te treffen, omdat hij/zij ‘meer wil doen met het geloof’. Een respondent bekeek het leven vanuit een absolute immanentie.

Deelvraag 5 ging over de mate van (in)congruentie. Bij vier respondenten werd er congruentie vastgesteld. Dit betekende dat sommige leerlingen een inzicht kregen, in de zin van: ik zie nu mijn leven in samenhang en ik zie de spanning tussen bepaalde doelen en gebeurtenissen. Eén respondent zei: ‘Alles hangt met alles samen.’ Bij vier respondenten was er sprake van gedeeltelijke congruentie.

Deelvraag 6 betrof de mate van narratieve integratie. Bij de reflectie op betekenisgeving konden respondenten twaalf uitspraken met bepaalde woorden kiezen, behorende bij drie dimensies: situationeel, existentieel en religieus/spiritueel (de religieuze of spirituele dimensie beschrijft ervaringen die existentieel van aard zijn en tegelijk inhoudelijke verbanden omvatten met het religieuze, spirituele of transcendente). Zodra iemand de impact van een ervaring als existentieel beschrijft, erkent hij daarmee de contingentie. Deze dimensie past bij de modaliteiten ‘erkenning’ en ‘acceptatie’. Als een respondent een heftige ervaring als situationeel interpreteert en dus niet als existentieel, dan zou je ervan uit kunnen gaan dat er iets wordt ontkend. Bijvoorbeeld één respondent heeft de ervaring van gepest worden niet als

existentiële ervaring geïnterpreteerd, terwijl later bleek dat er veel lading op het onderwerp zat. De moeilijkheid zat bij de interpretatie van ‘acceptatie’ en ‘ontvangen’. De onderzoeker zag dat de meeste respondenten worstelden om deze ervaringen een plek te geven in hun levensverhaal. Dit bleek o.a. door het stellen van de levensvraag: waarom overkomt mij dit?

En ten slotte **de afsluitende vraag**: *Hoe waarderen adolescenten deze reflectie op hun levensverhaal?* Alle respondenten waren positief over deze reflectie. Vervolgens hebben de respondenten de Likert-schaal ingevuld, met als uitkomst dat acht respondenten (ten minste) tevreden zijn, zes het plezierig vonden en zes (tenminste) zinvol. Zeven respondenten zouden dit aan anderen aanbevelen, één respondent kruiste ‘geen mening’ aan.

De antwoorden op de deelvragen helpen de hoofdvraag te beantwoorden, die luidt: hoe interpreteren en integreren adolescenten ervaringen van contingentie in hun leven van alledag? In dit onderzoek is duidelijk geworden welke ingrijpende gebeurtenissen jongeren meemaken. Deze gebeurtenissen maken inbreuk op de meest basale behoeften, namelijk de behoefte aan zelfcoherentie: de behoefte een geworteld en heel mens te zijn. Spanningsvelden tussen levensdoelen en ervaringen van contingentie werden zichtbaar. Thema’s als eenzaamheid, uitsluiting, suïcide, ziekte, rouw, verlieservaringen, schuld, schaamte en ‘moeilijke’ emoties (verdriet, boosheid, angst) passeerden de revue. En dat riep in eerste instantie allerlei copingmechanismen op (bijvoorbeeld door de angst onder controle te krijgen of het vermijden van het onderwerp), maar zeker ook zingevingsvragen. Vanuit de onderzoeksresultaten wordt zichtbaar dat respondenten belangen hebben bij en worstelen met ingrijpende gebeurtenissen. Dat is terug te zien in emoties, betekenisgeving (waaronder levensvragen) en de behoefte weer terug te keren naar het ‘oude’ normaal, wat bij een aantal respondenten een ‘nieuw’ normaal wordt. De respondenten vonden het fijn om hun verhaal te doen, zonder dat iemand daar direct een oordeel over had. De respondenten moesten actief nadenken over alle vragen en werden zo uitgedaagd woorden te geven aan hun verhaal; hoe moeilijk ze dat soms ook vonden.

Uit het onderzoek blijkt hoe belangrijk doelen zijn, maar ook hoe moeilijk de respondenten het vinden om levensdoelen te formuleren. De behoefte om het leven te leven vanuit de eigen waarden is overduidelijk aanwezig bij de respondenten. Maar ook ‘zin’ werd duidelijk zichtbaar in tal van uitspraken, zoals: ‘Zolang ik me kan herinneren, help ik mensen; ik kan niet tegen onrecht.’ En: ‘Van reizen leer je de wereld vanuit een ander perspectief te bekijken; ik kan het iedereen aanraden. En mogelijk word je ook dankbaar voor alles wat je nu

al hebt.' Dat horizontale transcendentie zo vaak terugkomt, is veelzeggend. Het geeft doel en richting en draagt bij aan een gevoel van tevredenheid, plezier en zinvolheid. Ook hier zit de meerwaarde in het structureel ondersteunen van adolescenten op het gebied van ultieme levensdoelen. Verder werd zichtbaar hoe fragiel de levensbeschouwing (nog) is. Ten slotte hebben de respondenten deze reflectie als positief ervaren; ze vonden het zinvol, waren tevreden, zagen overzicht en samenhang, werden zich bewust van waarden en doelen. Zowel het negatieve als het positieve in het leven van de respondenten kreeg in dit gesprek aandacht. En daar kwamen ook positieve reacties op, zoals: 'Ik ben tot de ontdekking gekomen dat er geen emoties meer aan vastzitten.' Of: 'Het voelt een beetje als therapie.' Het 'negatieve' werd weer even gezien voor wat het was, en kreeg een plek in het levensverhaal.

Discussie

Op basis van de beantwoording van de hoofdvraag is er ook een positief oordeel te geven over de vraag naar een mogelijke zingevingbegeleiding op school. Zingevingbegeleiding is mogelijk en wenselijk. Het onderzoeksinstrument bleek goed toepasbaar op deze doelgroep als gespreksinstrument. Ook heeft de reflectie op zingeving en contingentie bij adolescenten in het voortgezet onderwijs een toegevoegde waarde. Door de zoektocht naar zingeving ontwikkelen mensen bepaalde competenties, zoals het leren verdragen dat je als mens soms vastloopt en het niet meer weet. Hierdoor worden mensen uitgedaagd afstand te nemen van vanzelfsprekendheden en oude handelingspatronen. Pas dan wordt men creatief en gaat op zoek naar nieuwe mogelijkheden. De uiteenzetting van de eigen levensvisie kan adolescenten ondersteunen om hun eigen inspiratie te ontdekken, omdat juist hier de kern van het menselijk bestaan voelbaar wordt. Geestelijke verzorging heeft als taak mensen hierbij te ondersteunen. Waarom zou je dit ook niet aanbieden op de middelbare school?

Dat een aantal respondenten moeite had met het formuleren van levensdoelen en het construeren van een levensverhaal heeft vooral te maken met de psychologische ontwikkeling van een kind; die kan namelijk nogal verschillen. Vanaf 7 à 8 jaar oud beginnen kinderen hun dagelijkse activiteiten te organiseren rondom 'persoonlijke doelen'. Ook is een kind van 8 jaar oud in staat een levensverhaal te vertellen. Een van de meest opvallende kwalitatieve veranderingen tijdens de ontwikkeling van het kind betreft het kunnen leggen van oorzakelijke verbanden tussen gebeurtenissen in het verleden en

hun eigen persoonlijkheid. Slechts 20% van de 8-jarigen maakte deze connecties in hun levensverhalen, maar meer dan 75% van de 12- tot 20-jarigen legde deze connecties, die essentieel lijken om voor zichzelf betekenis te halen uit levensgebeurtenissen (Reese et al. 2010, 24). Bij adolescenten is er een duidelijke verhoging van temporele coherentie te zien, gevolgd door een verhoging van causale en thematische coherentie in de midden en late adolescentie (Fivush et al. 2017, 136). 'Narrative identity emerges gradually, in fits and starts, through daily conversations and social interactions, introspection, decisions young people make regarding work and love, and normative and serendipitous passages in life...' (McAdams 2021, 125). Juist het feit dat een aantal respondenten moeite had met het formuleren van doelen en/of het construeren van een verhaal laat het belang van begeleiding zien, zeker in een culturele omgeving waarin een veelvoud aan betekenissen is te vinden. Deze vorm van begeleiding onderscheidt zich van bijvoorbeeld mentoraat (veelal oplossingsgericht) of therapie (veelal gericht op coping). Ook al zijn er wellicht mentoren of therapeuten die aandacht geven aan zingevingsvragen, de discipline van de geestelijke verzorging (counseling) is een wezenlijk andere.

Het is wenselijk verder onderzoek te doen naar het effect van structurele begeleiding op de mentale gezondheid van adolescenten, bijvoorbeeld in de vorm van geestelijke verzorging of counseling. Om de toegevoegde waarde te kunnen aantonen, bijvoorbeeld ten opzichte van het mentoraat, is het nodig een breder onderzoek op te zetten, bijvoorbeeld door het monitoren van twee klassen, gedurende een jaar. Waarbij de ene klas een jaar normale begeleiding krijgt, en de andere klas daar bovenop individuele counselinggesprekken krijgt aangeboden. Hierbij kan ook gekeken worden naar hoe geestelijke verzorging in het onderwijs (of schoolcounseling) in de ons omringende landen wordt vormgegeven. Welke problematiek komen schoolcounselors tegen? Hoe ervaren ze hun rol? En wat vinden leerlingen van deze gespreks- en begeleidingsvorm?

Een andere aanbeveling betreft het predicaat 'gezonde school'. Huber (2014) ontwikkelde het concept van de Positieve Gezondheid, uitgewerkt in zes dimensies: mijn lichaam, dagelijks leven, meedoen, mijn gevoelens en gedachten, zingeving (nu en later) en kwaliteit van leven (lekker in je vel zitten). Haar concept wordt vooral in de zorg toegepast, maar waarom ook niet in het onderwijs? Docenten zouden onderwerpen rondom zingeving terug kunnen laten keren in de lesstof, en ook mentoren zouden nieuwe vaardigheden kunnen leren om leerlingen professioneel te ondersteunen.

Een laatste aanbeveling betreft persoonlijke vorming. De aandacht daarvoor komt nog maar matig uit de verf in het voortgezet onderwijs (Dohmen 2022). Volgens Plato moet de ziel letterlijk ópgeleid worden; en volgens Aristoteles moet de mens het goede leven leren te leven (Derkse 2011). Met andere woorden: hoe leren we adolescenten hun eigen narratief te cultiveren in het licht van de ‘master narratives’? De vraag stellen is het antwoord geven: door jongeren in te wijden in de filosofie (in de zin van zelfvorming) en na te laten denken over de onbeschikbaarheid (onbeheers- en onvoorspelbaarheid) van het leven (Rosa 2022), hun eigen denken, verlangens, motivaties, ultieme doelen én hen daarbij deskundig te ondersteunen, zodat jongeren zich kunnen ontwikkelen tot volwassenen.

Literatuur

- Adams, Gerald R., en Sheila K. Marshall. 1996. “A Developmental Social Psychology of Identity: Understanding the Person-in-Context.” *Journal of Adolescence*, 19, no. 2: 429-42. <https://doi.org/10.1006/jado.1996.0041>.
- Adler, Jonathan M., Jennifer Lodi-Smith en Iliane Houle. 2016. “The Incremental Validity of Narrative Identity in Predicting Well-Being: A Review of the Field and Recommendations for the Future.” *Personality and Social Psychology Review* 20, no. 2: 142-75. <https://doi.org/10.1177/1088868315585068>.
- Bluck, Susan, en Tilmann Habermas. 2000. “The Life Story Schema.” *Motivation and Emotion* 24, no. 2: 121-47. <https://doi.org/10.1023/A:1005615331901>.
- Brand, Jos van den, Michael Scherer-Rath, Chris Hermans en Piet Verschuren. 2014. “An Instrument for Reconstructing the Interpretation of Life Stories.” In *Religious Stories We Live By. Narrative Approaches in Theology and Religious Studies*, geredigeerd door Ruard Ganzevoort, Maaïke de Haardt en Michael Scherer-Rath, 169-80. Leiden: Brill.
- Crone, Eveline. 2008. *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Derkse, Wil. 2011. *Essays over vorming in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Dohmen, Joep. 2022. *Iemand zijn. Filosofie van de persoonlijke vorming*. Amsterdam: Uitgevers Ambo Anthos.
- Dweck, Carol S. 2017. “From Needs to Goals and Representation: Foundations for a Unified Theory of Motivation, Personality and Development.” *Psychological Review* 124, no. 6: 689-719. <https://doi.org/10.1037/rev0000082>.
- Emmons, Robert A. 1999. *The Psychology of Ultimate Concerns. Motivation and Spirituality in Personality*. New York/London: The Guilford Press.

- Emmons, Robert A. 2005. "Striving for the Sacred." *Journal of Social Issues* 61, no. 4: 731-45.
- Fivush, Robyn, Jordan A. Booker en Matthew E. Graci. 2017. "Ongoing Narrative Meaning-Making Within Events and Across the Life Span." *Imagination, Cognition and Personality* 37, no. 2: 127-52. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1177/0276236617733824>.
- Frijda, Nico. 2008. *De wetten der emoties*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Hammack, Phillip L. 2008. "Narrative and the Cultural Psychology of Identity." *Personality and Social Psychology Review* 12: 222-47. <https://doi.org/10.1177/1088868308316892>.
- Hartog, Iris, Michael Scherer-Rath, Renske Kruizinga, Justine Netjes, José Hendriques, Pythia Nieuwkerk, Miriam Sprangers en Hanneke van Laarhoven. 2020. "Narrative Meaning Making and Integration: Toward a Better Understanding of the Way Falling Ill Influences Quality of Life." *Journal of Health Psychology* 25, no. 6: 738-54. <https://doi.org/10.1177/1359105317731823>.
- Hsieh, Hsui-Fang, en Sarah E. Shannon. 2005. "Three Approaches to Qualitative Content Analysis." *Qualitative Health Research* 15, no. 9: 1277-88.
- Huber, Machteld A.S. 2014. *Towards a New, Dynamic Concept of Health: Its Operationalisation and Use in Public Health and Healthcare and in Evaluating Health Effects of Food*. Proefschrift, Maastricht University. <https://doi.org/10.26481/dis.20141217mh>.
- Joas, Hans. 2016. *Do We Need Religion? On the Experience of Self-Transcendence*. New York: Routledge.
- Keupp, Heiner, Thomas Ahbe, Wolfgang Gmüt, Renate Höfer, Beate Mitscherlich, Wolfgang Kraus en Florin Straus. 2008. *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Kruizinga, Renske, Michael Scherer-Rath, Hans Schilderman, Miriam Sprangers en Hanneke van Laarhoven. 2013. "The Life Insight Application Study (LISA): Design of a Randomized Controlled Trial to Assess the Role of an Assisted Structured Reflection on Life Events and Ultimate Life Goals to Improve Quality of Life of Cancer Patients." *BMC Cancer* 13: 360. <https://doi.org/10.1186/1471-2407-13-360>.
- Kruizinga, Renske, Michael Scherer-Rath, Hans Schilderman, Miriam Sprangers en Hanneke van Laarhoven. 2015. "Het LISA-model: Gestructureerde gesprekken over ervaringen van contingentie en ultieme levensdoelen." *Psyche en Geloof* 26, no. 4: 215-26.
- Kruizinga, Renske, Michael Scherer-Rath, Hans Schilderman, Iris Hartog, Jacoba van der Loos, Hantje Kotze, Anneke Westermann et al. 2019. "An Assisted Structured Reflection on Life Events and Life Goals in Advanced Cancer Patients: Outcomes of a Randomized Controlled Trial (Life InSight Application (LISA) study)." *Palliative Medicine* 33, no. 2: 221-31. <https://doi.org/10.1177/0269216318816005>.

- Lyytikäinen, Pirjo. 2012. "Paul Ricœur and the Role of Plot in Narrative Worldmaking." In *Rethinking Mimesis. Concepts and Practices of Literary Representation*, geredigeerd door Saija Isomaa, Sari Kivistö, Pirjo Lyytikäinen, Sanna Nyqvist, Merja Polvinen en Riika Rossi, 47-72. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- McAdams, Dan P. 2021. 'Narrative Identity and the Life Story'. In *Handbook of Personality: Theory and Research*, geredigeerd door O.P. John en R.W. Robins, 122-41. New York: The Guilford Press.
- Reese, Elaine, Chen Yan, Fiona Jack en Harlene Hayne. 2010. "Emerging Identities: Narrative and Self from Early Childhood to Early Adolescence. Narrative Development in Adolescence." In *Narrative Development in Adolescence: Creating the Storied Self*, geredigeerd door Kate C. McLean en Monisha Pasupathi, 23-43. New York: Springer.
- Ricœur, Paul. 1984. *Time and Narrative*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricœur, Paul. 1992. *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rosa, Hartmut. 2022. *Onbeschikbaarheid*. Amsterdam: Uitgevers Boom.
- Scherer-Rath, Michael. 2013. "Ervaring van contingentie en spirituele zorg." *Psyche & Geloof* 24, no. 3: 184-95.
- Scherer-Rath, Michael. 2014. "Narrative Reconstruction as Creative Contingency". In *Religious Stories We Live By. Narrative Approaches in Theology and Religious Studies*, geredigeerd door Ruard Ganzevoort, Maaïke de Haardt en Michael Scherer-Rath, 131-42. Leiden: Brill.
- Scherer-Rath, Michael, Jos van den Brand, Corry van Straten, Linda Modderkolk, Cisca Terlouw en Erik Hoencamp. 2012. "Experience of Contingency and Congruent Interpretation of Life Events in Clinical Psychiatric Settings: A Qualitative Pilot Study." *Journal of Empirical Theology* 25: 127-52. <https://doi.org/10.1163/15709256-12341242>.
- Smit, Job. 2015. *Antwoord geven op het leven zelf. Een onderzoek naar de basismethodiek van de geestelijke verzorging*. Delft: Eburon.
- Staa, AnneLoes, en Kirsten de Vries. 2014. "Directed content analysis: een meer deductieve dan inductieve aanpak bij kwalitatieve analyse." *KWALON* 19, no. 3: 46-54.
- Straub, Jürgen. 2007. "Geschichten erzählen, Geschichte bilden. Grundzüge einer narrativen Psychologie historischer Sinnbildung." In *Erzählung, Identität und historisches Bewusstsein. Die psychologische Konstruktion von Zeit und Geschichte. Erinnerung, Geschichte, Identität*, geredigeerd door Jürgen Straub, 81-169. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Ven, Johannes A. van der. 1996. "De structuur van het religieuze bewustzijn: verkenning van de spanning tussen religiositeit en kerkelijkheid." *Tijdschrift voor Theologie* 36, no. 1: 39-60.

- Weeseman, Yvonne, Hanneke van Laarhoven en Michael Scherer-Rath. 2019. "Modes of Narrative Integration of Experiences of Contingency in Highly Sensitive Children: A Qualitative Pilot Study." *Journal of Empirical Theology* 32, no. 2: 211-31. <https://doi.org/10.1163/15709256-12341392>.
- Wester, Fred. 1991. *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Muiderberg: Uitgever Dick Coutinho.
- Wuchterl, Kurt. 2019. "Religious-Philosophical Contingency and Empirical Theology." *Journal of Empirical Theology* 32, no. 2: 169-87. <https://doi.org/10.1163/15709256-12341390>.

Appendix: Acht portretten

Hieronder volgen acht korte portretten waarin de centrale onderzoeksresultaten in beeld komen. De bijhorende tabellen zijn onderverdeeld in drie hoofdkolommen. In de kolom ‘narratieve reconstructie’ worden de door de respondenten genoemde gebeurtenissen en de toegepaste waardering als ook de ultieme levensdoelen¹ vermeld. Kolom ‘reflectie’ omvat de funderende werkelijkheid (analyse door onderzoeker) en de analyse van de betekenisgeving van de respondent met behulp van het ADCL-schema.² De samenhang (congruentie), mate van integratie en waardering van het gesprek staan onder ‘persoon’.

Respondent 1

Respondent 1 is goed in staat gedachten te verwoorden omtrent hoogte- en dieptepunten. Drie gebeurtenissen worden als een dieptepunt gewaardeerd en een gebeurtenis als hoogtepunt. Het eerste dieptepunt (gepest worden en de verlieservaring van een familielid vonden tegelijkertijd plaats en werden als één punt op de levenslijn gezet) wordt als tragiek geïnterpreteerd (negatief, passief). R1 zegt: ‘Dat pesten bracht erbovenop: mensen vinden mij niet leuk, ik val niet binnen de norm. Ik heb het er moeilijk mee gehad dat mensen, het fundamentele wat ik ben, niet leuk vinden, dat ik slecht ben.’

Het hoogtepunt (herstel) heeft alles te maken met het tweede dieptepunt: de ingrijpende verlieservaring en de consequenties daarvan. In de reflectie interpreteert R1 deze ervaring als existentieel en spiritueel passief (verlatenheid). Respondent zegt: ‘Ik voelde me niet door God in de steek gelaten, maar wel door IETS.’ Bij de vervelende persoonlijke ervaring heeft R1 gevoelens van schuld. Het herstel wordt als ‘geschenk’ ervaren. Gericht op de toekomst kan de respondent heel wat zaken noemen die belangrijk zijn; de dimensies horizontale transcendentie en welzijn & relaties springen eruit. De funderende werkelijkheid is ‘transcendent immanent’; verschillende keren in het gesprek geeft R1 uiting aan filosofische gedachten (‘we wonen op een vliegende rots in een oneindig universum... het maakt niet uit wat je doet... ergens wel bevrijdend’); en ook bij de levensdoelen wordt zichtbaar wat belangrijk is (o.a. gelukkig zijn). Ook is respondent in staat de samenhang te zien tussen doelen en gebeurtenissen. Respondent is volop bezig de ervaringen een plek te geven in het levensverhaal; er ontstaan zelfs nieuwe inzichten en levensdoelen (‘in het nu leven’). Een vervolggelsgesprek is nodig om de mate van integratie te kunnen expliciteren. Uiteindelijk waardeert respondent deze reflectie als heel zinvol.

Tabel 1. Resultaten respondent 1

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 1	Pestervaring / ziekte in gezin	Dieptepunt	Blij zijn, mensen helpen, ontwikkeling	Transcendente immanentie	n-s-passief n-e-passief
Congruent	Ingrijpende verlieservaring + consequenties	Dieptepunt	Dimensies SOMECAM: HT, ZV, WR		n-s-passief n-e-passief n-t-passief
Integratie: met name erkenning en acceptatie	Vervelende persoonlijke ervaring	Dieptepunt			n-s-passief n-e-actief
Waardering gesprek: heel zinvol	Herstel	Hoogtepunt			p-s-actief p-e-passief

Respondent 2

Respondent 2 heeft veel meegemaakt en is nog volop bezig de gebeurtenissen een plek te geven in het levensverhaal. R2 is heel goed in staat te vertellen en is communicatief sterk. R2 zegt gewend te zijn aan dit soort gesprekken, vanwege therapie, en waardoor zij al als heel volwassen overkomt.

R2 waardeert twee gebeurtenissen als dieptepunt, waarbij de eerste (vooral) als existentieel passief (tragisch) wordt geïnterpreteerd en de tweede als existentieel actief (schuld). R2 zegt: 'Er is een klein stemmetje in mijn hoofd dat zegt: je had het kunnen weten.' Tegelijkertijd zegt respondent: 'Waarom overkomt mij dit nou?' Actief en passief lopen door elkaar.

De hogere werkelijkheid noemt R2, maar wordt summier uitgelegd. Therapie hangt nauw samen met de twee dieptepunten; R2 waardeert therapie uiteindelijk als hoogtepunt (maar de dieptepunten waren hier ook zeker aanwezig). Verder interpreteert respondent therapie als prestatie, plicht en zelfs roeping ('het hoort in mijn levensplan te zitten').

Respondent integreert de doelen uit het tweede gesprek met die uit het eerste, waarbij de doelen zorgeloosheid en 'leven zonder pijn' als belangrijkste worden gezien. Verder is er een duidelijke spanning zichtbaar tussen levensdoelen en gebeurtenissen; R2 erkent overigens de congruentie,

Er worden geen transcendente doelen genoemd. Toch heeft R2 verschillende uitspraken gedaan die naar transcendentie wijzen (geloof in universum, karma), vandaar dat transcendente immanentie het beste past. Een derde gesprek zou nodig zijn om de spanning nader te expliciteren, doelen verder te onderzoeken (ook op haalbaarheid) en de mate van integratie verder

te kunnen bepalen. Respondent waardeert deze reflectie als ‘heel zinvol’ en ‘zeer tevreden’.

Behalve dat respondent zelf waarde ziet in deze reflectie op zijn/haar leven, zit er ook waarde in het verder expliciteren van ultieme doelen, fundamentele werkelijkheid, en de verschillende spanningen tussen ultieme doelen en levensgebeurtenissen. Ook zou ondersteuning wenselijk zijn bij de reflectie op beide ingrijpende traumatische ervaringen, met name over de vragen rondom schuld en tragiek.

Tabel 2. Resultaten respondent 2

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 2 Gedeeltelijk congruent Integratie: met name erkenning en acceptatie Waardering reflectie: heel zinvol, zeer tevreden	Ingrijpende traumatische ervaring	Dieptepunt	Leven zonder zorgen / leven zonder pijn	Transcendente immanentie	n-s-passief n-e-passief n-t-passief
	Therapie	Hoogtepunt	Dimensies SOMECAM: ZV, WR		p-s-actief p-e-actief p-t-actief
	Relatie	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief p-t-actief
	Ingrijpende traumatische ervaring	Dieptepunt			n-s-passief n-e-actief n-t-passief

Respondent 3

Respondent 3 had moeite met het onderzoek; uit lichaamstaal (gezichtsuitdrukking, zuchten) bleek dat de vragen lastig werden gevonden. Het verbatim staat vol met afgebroken zinnen. Het lukt respondent goed een levenslijn te tekenen en uiteindelijk vier gebeurtenissen te waarderen. Twee gebeurtenissen waardeert R3 als dieptepunt, twee gebeurtenissen als hoogtepunt. Primair Onderwijs (PO) & angst interpreteert respondent als existentieel, negatief, actief (‘schuld’). R3 vindt het lastig om uit te leggen waarom dit zo is. Familie is een cadeau, maar tegelijkertijd zijn er spanningen rondom een familielid. De auto-immuunziekte is zowel tragiek (‘het heeft nogal wat op zijn kop gezet’) als plicht. Bij ‘dans’ zie ik respondent voor het eerst echt opveren en glimlachen; respondent interpreteert het als cadeau en genade. Het transcendent onder woorden brengen, vindt respondent lastig. Respondent heeft tevens moeite met de narratieve verbeelding en levensdoelen; respondent

geeft aan hier nog niet zo over nagedacht te hebben. De belangrijkste doelen zijn 'geloof' en 'zelfkennis'. Maar ook hier vindt R3 het lastig uit te leggen wat het geloof voor hem/haar betekent. De funderende werkelijkheid heeft zeker verwijzingen naar het transcendente ('Hij (God) heeft mij wel een familie gegeven'). Verder heeft respondent moeite met het zien van verbanden en zijn er veel losse eindjes. De mate van integratie is daarom ook zeer lastig vast te stellen op basis van deze data; vervolgesprekken zouden nodig zijn om dit te expliciteren. Uiteindelijk waardeert respondent deze reflectie als heel zinvol.

Tabel 3. Resultaten respondent 3

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 3 Gedeeltelijk congruent Integratie: met name erkenning & acceptatie Waardering: heel zinvol	PO & angst	Dieptepunt	Geloof, zelfkennis, creativiteit, genieten Dimensies SOMECAM: VT, HT, ZV, WR	Transcendente immanentie of Immanente transcendentie	n-s-actief n-e-actief
	Familie	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief p-t-passief
	Ziekte	Dieptepunt			n-s-passief n-e-passief p-e-actief
	Dans	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief p-t-passief

Respondent 4

Respondent 4 geeft korte, staccato-achtige antwoorden. Er komt wel een verhaal op gang, maar dit is zeer beknopt, ook wat het aantal woorden betreft. De narratieve competentie staat bij deze respondent nog in de kinderschoenen en heeft wellicht ook te maken met de diagnose autisme. Leerlingen met autisme hebben vaak grote moeite met reflectie-vragen. Zij leven sterk in het 'hier en nu'. Respondent beschrijft drie hoogtepunten en één dieptepunt. Het eerste hoogtepunt (naar andere school gaan) interpreteert respondent als geluk en geschenk; het tweede hoogtepunt (corona) als prestatie en plicht (want respondent krijgt thuis meer gedaan); het dieptepunt (scheiding ouders) ziet respondent als ongeluk en tragiek. En het VO (Voortgezet Onderwijs) als geluk en geschenk (meer uitdaging). Het beschrijven van zijn/haar toekomst en doelen kost hem/haar moeite; respondent heeft daar nog niet zoveel ideeën bij. Vier doelen springen eruit: generativiteit ('ik denk dat wij het niet moeten verpesten voor de mensen die over een paar honderd jaar leven'), gelukkig

zijn, prestatie/succes en gezondheid. De nieuwe doelen uit het instrument SOMECAM lijken nog wat ver van hem/haar af te staan. De funderende werkelijkheid zit het dichtste bij transcendente immanentie, maar ook hier zou verder onderzoek gewenst zijn. Er is congruentie tussen levensdoelen en gebeurtenissen. Over de mate van integratie valt weinig te zeggen omdat de uitleg zo beknopt is. Ook hier is verder onderzoek wenselijk. Respondent waardeert de reflectie als ‘tevreden’, ‘zinnig’, ‘plezierig’. En hij/zij zou deze reflectie zeker aan andere mensen aanbevelen.

Tabel 4. Resultaten respondent 4

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 4 Congruent Integratie: met name erkenning & acceptatie Waardering: zinnig en tevreden	Naar andere school	Hoogtepunt	Generativiteit, gezondheid, succes, gelukkig zijn	Transcendente immanentie	p-s-passief p-e-passief
	Corona	Hoogtepunt			p-s-actief p-e-actief
	Scheiding ouders	Dieptepunt	Dimensies: HT, ZV, WR		n-s-passief n-e-passief
	VO	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief

Respondent 5

Zowel in het eerste als tweede gesprek is respondent 5 communicatief sterk. Respondent vertelt heel veel en kan ook alles helder verwoorden. Ook de narratieve reconstructie kost hem/haar geen enkele moeite, zowel niet wat betreft zijn/haar verleden als zijn/haar toekomst. Je kunt je afvragen of dier en oma een gebeurtenis zijn, maar het instrument biedt daar wel de ruimte voor. En je kunt je afvragen waarom zijn/haar pestverleden niet als belangrijk punt wordt meegenomen op zijn/haar levenslijn. Een vervolgesprek zou hiervoor nodig zijn. Respondent 5 interpreteert dier, oma en vrienden als geluk en geschenk. Respondent interpreteert de ingrijpende verlieservaring als existentieel, negatief, actief (schuld). Respondent zegt: ‘Ik voel me nog steeds schuldig. Elke keer als ik eraan terugdenk, dan is het alsof ik in een bodemloze put terechtkom.’

Zijn/haar belangrijkste doelen zijn: mensen helpen, positief blijven, moraliteit, harmonie, creativiteit. SOMECAM kan met name als een bevestiging

worden gezien. De funderende werkelijkheid ligt het dichtst bij transcendente immanentie (respondent cijfert zichzelf weg door het helpen van anderen). Verder is er congruentie tussen levensdoelen en gebeurtenissen. De mate van integratie is lastig vast te stellen. Respondent erkent de pijn van de ingrijpende verlieservaring. De vraag hoe respondent thema's als eenzaamheid ('ik ben zeg maar zo "lonely" dat ik tegen alles praat') en pesten ('waarom kunnen mensen zo ongelofelijk wreed zijn?') interpreteert is moeilijk te beantwoorden. Een vervolgesprek zou nodig zijn om dit boven tafel te krijgen. Dit gesprek is ondersteunend geweest bij het bewustwordingsproces, het heeft respondent een overzicht gegeven van zijn/haar leven en het heeft hem/haar laten reflecteren op woorden waar hij/zij nog niet eerder over heeft nagedacht. De narratieve competentie is bij deze respondent al goed ontwikkeld. R5 waardeert deze reflectie als 'tevreden', 'plezierig' en 'zinnig'. En respondent beveelt deze reflectie aan andere adolescenten aan.

Tabel 5. Resultaten respondent 5

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 5 Congruent Integratie: met name erkenning Waardering: tevreden en zinnig	Dier	Hoogtepunt	Mensen helpen, positief blijven, creativiteit, etc.	Transcendente immanentie	p-s-passief p-e-passief
	Oma	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief
	Vrienden & relatie	Hoogtepunt	Dimensies: HT, WR, ZV, O		p-s-passief p-e-passief
	Ingrijpende verlieservaring	Dieptepunt			n-s-passief n-e-actief

Respondent 6

Respondent 6 waardeert drie gebeurtenissen als dieptepunt, waarbij de eerste (verhuizing) als positief wordt geïnterpreteerd, omdat er nieuwe mogelijkheden uit voortkwamen (zoals nieuwe vriendschappen). De tweede (logeerpartij) en derde (verlieservaring familielid en dier) gebeurtenis worden beiden als existentieel, negatief, passief gewaardeerd (tragiek). Respondent zegt over de logeerpartij: 'Omdat het gebeurd was, heb ik er nu nog steeds last van... het is gewoon tragiek.'

Uit de reflectie wordt duidelijk dat respondent niets heeft met 'een hogere werkelijkheid'. Wel blijkt uit zijn/haar ultieme doelen het belang van welzijn

en relaties ('ik weet niet of mijn leven door zou kunnen gaan zonder vrienden of zonder mensen die me gelukkig maken') en horizontale transcendentie (zelfkennis). Respondent zegt over zelfkennis: 'Het is belangrijk dat ik weet hoe ik me voel. Dat ik begrijp hoe ik me voel. En dat ik weet wat ik er aan moet doen.'

Er is grotendeels samenhang tussen levensdoelen en gebeurtenissen, alleen het doel 'generativiteit' zou nog verder geëxpliciteerd moeten worden. De fundamentele werkelijkheid past het best bij transcendente immanentie. Er is sprake van horizontale transcendentie (generativiteit en zelfkennis). De mate van integratie past het beste bij acceptatie. Respondent waardeert de reflectie als 'tevreden' en 'plezierig' en zou deze reflectie aanbevelen aan andere leerlingen.

Tabel 6. Resultaten respondent 6

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	FW	ADCL
Respondent 6	Verhuizing	Dieptepunt	Vrienden, gelukkig zijn, zelfkennis	Transcendente immanentie	p-s-passief
Gedeeltelijk congruent	Logeren	Dieptepunt			n-s-passief
	Integratie: met name acceptatie	Verlieservaring familielid & dier	Dieptepunt		n-e-passief
Waardering: tevreden					

Respondent 7

Respondent 7 is vrij beknopt in zijn/haar bewoordingen. Hij/zij heeft een soort rationele nuchterheid. Respondent kiest vijf gebeurtenissen uit die voor hem/haar van belang zijn geweest. De auto-immuunziekte was een dieptepunt, maar ook een beetje een hoogtepunt. De tweede gebeurtenis (naar groep 3 gaan) staat op de nullijn. De andere drie gebeurtenissen zijn hoogtepunten. De auto-immuunziekte heeft R7 als geluk en plicht geïnterpreteerd. Het 'naar groep 3 gaan' was van situationele betekenis. Plusklas en VO zijn een geluk en geschenk. R7 zegt over de plusklas: 'Het was een van de meest positieve herinneringen.' Ook 'nieuwe vrienden' hebben alleen een situationele betekenis. Respondent vindt het lastig om over de toekomst na te denken en zijn/haar belangrijkste doelen. In het tweede gesprek komt hij/zij met

behulp van SOMECAM op beduidend meer doelen, waarvan de meeste in de dimensie zelfverwerkelijking en welzijn & relaties zitten. Respondent zegt: 'Ik zoek altijd uitdagingen.'

Zijn/haar funderende werkelijkheid zit met name in de dimensie zelfverwerkelijking en kan het beste als absolute immanentie gezien worden ('ik geloof in de wetenschap'). Er is volledige congruentie tussen doelen en gebeurtenissen. De mate van integratie past het beste bij accepteren en ontvangen. Respondent 7 waardeert de reflectie met de woorden 'zinnol' en 'tevreden'.

Tabel 7. Resultaten respondent 7

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 7 Congruent Integratie: met name acceptatie Waardering: zinvol en tevreden	Ziekte	Dieptepunt	Blij zijn, reden, vrijheid, individualisme, uitdaging Dimensies: ZV, WR	Absolute immanentie	p-s-passief p-e-actief
	Naar groep 3	Nullijn			p-s-passief
	Plusklas	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief
	Naar VO	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief
	Nieuwe vrienden	Hoogtepunt			p-s-passief

Respondent 8

Respondent 8 waardeert twee gebeurtenissen als hoogtepunt, waarbij de eerste (middelbare school) als positief en actief (situationeel en existentieel) wordt geïnterpreteerd ('dat ik was doorgestroomd naar het vwo, daar was ik wel echt trots op'). De vierde (belangrijke reis) wordt als positief en passief (situationeel en existentieel) geïnterpreteerd. Respondent voelde bij deze reis vooral dankbaarheid ('ik voelde me heel dankbaar, want alles was mooi, alles was gezellig'). De tweede gebeurtenis (verhuizing) wordt als ongeluk en geschenk gezien, want uiteindelijk komen er uit de verhuizing nieuwe mogelijkheden voort (nieuwe vrienden bijvoorbeeld). De derde gebeurtenis (overlijden van moeder) wordt geïnterpreteerd als ongeluk en tragiek.

Uit de reflectie wordt duidelijk dat respondent ambivalent is ten opzichte van 'een hogere werkelijkheid'. Wel heeft hij/zij een duidelijke levensvisie: de ander gelukkig maken. Uit zijn/haar ultieme doelen blijkt het belang van horizontale transcendentie (generativiteit, zelfkennis), zelfverwerkelijking (kracht, zelfvertrouwen) en welzijn en relaties (vriendschappen). Respondent

zegt: ‘Als ik een doel zou hebben, dan zou het wel zijn “een steentje bijdragen aan de wereld”. Waarom zijn we anders hier? Het allerbeste wat je kan doen, is iemand anders blij maken.’

Er is gedeeltelijke congruentie tussen levensdoelen en gebeurtenissen. De fundamentele werkelijkheid past het best bij immanente transcendentie. R8 zegt: ‘Soms hoop je natuurlijk wel dat er iets meer is.’ En even later: ‘Er is niks beters en mooiers dan andere mensen gelukkig maken.’ De mate van integratie past het beste bij erkennen en acceptatie.

Tabel 8. Resultaten respondent 8.

Persoon	Narratieve reconstructie			Reflectie	
	Gebeurtenis	Waarde	Ultieme levensdoelen	Funderende werkelijkheid	ADCL
Respondent 8 Gedeeltelijk congruent Integratie: met name erkenning & acceptatie Waardering gesprek: tevreden	Middelbare school	Hoogtepunt	Vrienden, generativiteit, reizen Dimensies: HT, ZV, WR	Transcendente immanentie	p-s-actief p-e-actief
	Verhuizing	Dieptepunt			n-s-passief p-e-passief
	Overlijden moeder	Dieptepunt			n-s-passief n-e-passief
	Belangrijke reis	Hoogtepunt			p-s-passief p-e-passief

Noten

- 1 Hiervoor werd gebruik gemaakt van het SOMECAM-instrument dat 5 dimensies kent: verticale transcendentie (VT), horizontale transcendentie (HT), zelfverwerkelijking (ZV), orde (O), welzijn & relaties (WR).
- 2 Betekenis letters: ‘n’ betekent ‘negatief’, ‘p’ ‘positief’; ‘s’ betekent ‘situationeel’, ‘e’ ‘existentieel’ en ‘t’ ‘transcendent’.